

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ

Досліджуються концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії справедливості та відповідальності. Зазначається, що справедливість виступає ціннісним орієнтиром і критерієм для встановлення меж, форм і змісту політичної або юридичної відповідальності, тоді як остання є практичним механізмом реалізації справедливості у політичній або правовій системі. Здійснено класифікацію основних форм взаємодії між справедливістю та відповідальністю у політичному полі або правовому житті. Зроблено висновок, що принцип справедливості у доктринальному, нормативному та правореалізаційному вимірах є підґрунтям для побудови правової, соціальної, демократичної держави.

Ключові слова: *справедливість, відповідальність, принцип справедливості, юридична відповідальність, політична відповідальність, справедливе суспільство, конституційні цінності.*

Batanova Nataliia. Justice and responsibility: conceptual problems of relationship and interaction

The conceptual problems of the relationship and interaction of justice and responsibility are investigated. It is noted that justice acts as a value guideline and criterion for establishing the boundaries, forms and content of political or legal responsibility, while the latter is a practical mechanism for implementing justice in a political or legal system. The main forms of interaction between justice and responsibility in the political field or legal life are classified. It is concluded that the principle of justice in the doctrinal, normative and law-enforcement dimensions is the basis for building a legal, social, democratic state.

Key words: *justice, responsibility, principle of justice, legal responsibility, political responsibility, fair society, constitutional values.*

Вступ. Проблематика співвідношення та взаємодії справедливості та відповідальності належить до фундаментальних у сучас-

БАТАНОВА Наталія Миколаївна – кандидат юридичних наук, старший дослідник, докторант відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України; ORCID: 0000-0003-1828-6708; batanova@ukr.net

ній політико-правовій науці. Вона відображає синергетичний зв'язок між духовно-моральними, політичними та правовими засадами функціонування держави та суспільства.

Адже, по-перше, справедливість – це моральний і правовий орієнтир політики як сфери та інструмента прийняття важливих державних рішень, а відповідальність у політиці – здатність та готовність суб'єктів влади відповідати за прийняті рішення перед людиною, громадою, суспільством, державою в питаннях економіки, соціального добробуту, культури, екології, війни, безпеки тощо.

По-друге, саме справедливість надає політичним рішенням та праву легітимності, а політична та юридична відповідальність є інструментами її реалізації та захисту в суспільних та державних відносинах.

У цьому контексті питання щодо осмислення форм і методів взаємодії зазначених категорій набуває особливого доктринального та праксеологічного значення.

Метою статті є дослідження концептуальних проблем співвідношення та взаємодії справедливості та відповідальності.

Стан розробки проблеми. У вітчизняній науці принцип справедливості в праві та політиці досліджували такі вчені, як І. Г. Бабич, О. П. Васильченко, В. П. Горбатенко, О. В. Грищук, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, О. М. Костенко, А. А. Коваленко, І. О. Кресіна, А. Р. Крусян, С. І. Максимов, А. В. Матат, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, С. П. Погребняк, О. В. Петришин, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, О. В. Скрипнюк, О. М. Тарасишина, О. О. Уварова, С. В. Шевчук, Н. В. Шелевер, Ю. С. Шемшученко та інші.

Питання щодо співвідношення справедливості та відповідальності досліджували О. В. Іваненко, О. А. Кучинська, О. С. Олійник, С. В. Галкевич, В. Д. Примак та інші, проте дане питання залишається ще недостатньо висвітленим у політичній та правовій науці.

Виклад основного матеріалу. Принцип справедливості у його системному зв'язку з інститутами політичної та юридичної відповідальності є фундаментальними складовими системи принципів права, правового регулювання та функціонування держави й інших суб'єктів політичної системи суспільства. Справедливість як соціальна цінність та морально-правова ідея передбачає, що між поведінкою як суб'єкта права, так і суб'єкта політики, а також

наслідками такої поведінки має існувати відповідність – гуманізм, пропорційність, рівність, адекватність. У цьому контексті справедливості виступає свого роду меганормою права, тобто принципом, що має пріоритет над формально-нормативними правилами.

У свою чергу, політична та юридична відповідальність виступають інституційно забезпеченими та нормативно регламентованими державою засобами негативної оцінки поведінки відповідних суб'єктів права та політики і застосування щодо них у випадку порушення політичних та правових норм заходів відповідальності. Тобто відповідальність (як політична, так і юридична) – це інститут, який передбачає настання політичних та юридичних (правових) наслідків у вигляді санкцій, обмежень або інших заходів у разі порушень відповідних суспільно-політичних та правових норм.

У цьому плані відповідальність має забезпечити реалізацію принципу справедливості та правопорядку. Принцип справедливості в контексті відповідальності є основоположним для забезпечення правопорядку та захисту прав усіх членів суспільства. Адже у доктринальному аспекті справедливості визначається як «соціально-етична та морально-правова категорія, один з основних принципів права», яка позначає «наявність у соціальному світі правових засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність» [1, с. 604].

У широкому розумінні принцип справедливості найбільшою мірою виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою. Справедливість вимагає відповідності між діями та їх соціальними наслідками. Мають бути відповідними праця та її оплата, завдання шкоди та її відшкодування, злочин та покарання. Закони відображають цю відповідність, якщо відповідають принципів справедливості. Принцип справедливості тісно пов'язаний із принципами природного права і є сполучною ланкою між правом і мораллю [2, с. 196].

Так, О. В. Гришук зазначає, що справедливості є не тільки онтологічною основою права, а й цінністю, похідною від людської гідності [3]. М. І. Козюбра та С. В. Шевчук характеризують справедливості як невід'ємну складову верховенства права [4]. На думку В. Д. Примака, справедливості може бути визначена і як окрема властивість, один із численних виявів верховенства права, і як

цілісна, інтегральна ознака правопорядку, що побудований на засадах верховенства права [5, с. 86].

Також справедливість є сутнісною основою принципу верховенства права, який закріплено у ч. 1 ст. 8 Конституції України, згідно з якою «в Україні визнається і діє принцип верховенства права». Так, у рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. зазначається: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями *соціальної справедливості*, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством, зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології *справедливості*, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність людей» [6].

«Конституційний принцип справедливості – це базовий основоположний принцип права, який доповнює та розвиває інші загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи, обґрунтовує функціональну необхідність їх існування, визначає межі дії інших принципів, формує ціннісні морально-правові орієнтири і в кінцевому результаті сприяє пануванню справедливості у всіх сферах суспільних відносин. Сутність інших принципів не може бути в повній мірі розкрита без даного принципу, оскільки реалізація будь-якого з них завжди порівнюється з феноменом справедливості» [7, с. 32].

У згаданому рішенні Конституційного Суду України зазначається: «Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

У сфері реалізації права справедливості проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення.

Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [6].

Слід погодитися з Н. В. Шелевер у тому, що справедливості як конституційна цінність має бути доступна кожному громадянину. Ідея справедливого та рівноправного суспільства повинна стати однією з головних цінностей Основного Закону України. Конституція України показує напрям розвитку держави і суспільства. Це зрілий і мудрий дороговказ нашого суспільства, який забезпечує державну стабільність і злагоду в суспільстві та захищає кожну людину, а разом з тим і невід’ємні її права та основні свободи. Необхідним кроком з боку законодавця має стати закріплення принципу справедливості в Основному Законі України як загальноправового принципу. Проте для відображення галузевих основ справедливості необхідно зафіксувати даний принцип у різних галузях права, а саме в тих, де треба захищати більшою мірою інтереси суб’єктів правовідносин» [7, с. 302]. Н. В. Шелевер також розглядає принцип справедливості як принцип юридичної відповідальності. «Справедливість юридичної відповідальності є важливою складовою комплексної проблеми справедливості права»[8].

К. В. Басін, розкриваючи у своїй дисертації природу юридичної відповідальності та аналізуючи форми її реалізації у фокусі прав людини, стверджує, що «юридична відповідальність має за мету захист справедливості» [9, с. 105].

Розглядаючи принцип справедливості як базовий або основний принцип юридичної відповідальності, О. В. Іваненко зазначає, що «юридична відповідальність за своєю природою може носити справедливий характер за умови, якщо вона законна, невідворотна, індивідуалізована. Встановлення юридичної відповідальності повинно відповідати принципіві справедливості: суспільно корисна правомірна поведінка суб'єктів правовідносин повинна невідворотно тягнути застосування заходів заохочення; протиправна – невідворотне застосування заходів державно-примусового характеру» [10].

Принцип справедливості юридичної відповідальності полягає у формальній рівності, повазі та захисті прав і свобод людини, відповідності інституту юридичної відповідальності моральним нормам і цінностям, категоріям розумності та добропорядності, врахуванні ієрархії особистих, громадських і державних інтересів. Він є системотворчим принципом та закріплений у Конституції України. Так, згідно з ч. 1 ст. 61 Конституції України: «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Даній конституційній нормі кореспондуються зобов'язання, які взяла Україна за міжнародними договорами, які є частиною її національного законодавства (ч. 2 ст. 9 Конституції). Зокрема, у п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачено, що «ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни» [11]. Згідно із ст. 4 Протоколу №7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [12].

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Конституції України «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Обов'язок не порушувати настанов закону, виконувати його положення, а у випадку порушення – нести юридичну відповідальність є рівною вимогою для всіх громадян. Рівність прав і свобод є відтворенням справедливості як ціннісної категорії, що виробляєть-

ся в суспільстві відповідно до сформованих уявлень про мораль і норми поведінки [13, с. 178-179].

Принцип справедливості полягає в рівному юридичному масштабі поведінки й у суворій відповідності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. Він відображений у самому змісті права, має оціночний характер і знаходить своє вираження в правах і обов'язках, заходах заохочення і покарання тощо. Усі галузі права намагаються втілити в життя основи справедливості в регульовані ними суспільні відносини. Уся правова система стоїть на сторожі справедливості, служить засобом її вираження і закріплення, охорони і захисту [14, с. 217].

Таким чином, співвідношення та взаємодія між поняттями справедливості та відповідальності полягає в тому, що справедливість задає мету й критерій застосування відповідальності, а сама відповідальність (як політична, так і юридична) є засобом впровадження справедливості у політичному полі або правовому житті. У цьому аспекті справедливість виступає ціннісним орієнтиром і критерієм для встановлення меж, форм і змісту політичної або юридичної відповідальності, тоді як остання є практичним механізмом реалізації справедливості у політичній і правовій системі. Їх системна взаємодія забезпечує гармонійне поєднання моральних, політичних та юридичних засад у політичному процесі та правозастосовній діяльності.

У сучасному контексті (зокрема, для України, що перебуває в процесі політико-правової модернізації та європейської міждержавної інтеграції) питання взаємодії справедливості та юридичної відповідальності набуває особливої значущості: адже не лише формальна наявність політичних або юридичних санкцій, а й їх адекватне та, головне, справедливе застосування визначає як легальність і легітимність політичних інституцій, так і ефективність права, Конституції, всієї системи законодавства, ступінь довіри до правових норм та інститутів суспільства, ефективність превенції правопорушень тощо.

Взаємодія між цими феноменами полягає у тому, що відповідальність (як політична, так і юридична) повинна бути справедливою, а справедливість – реалізовуватися через політико-правові механізми, зокрема через відповідальність. Адже без справедливості відповідальність (як політична, так і юридична) може тран-

сформуватися у репресію, а справедливість без відповідальності ризикує залишитися декоративною формальністю та декларацією без ефекту.

Доктринальний аналіз основних форм взаємодії між справедливістю та відповідальністю у політичному полі або правовому житті дає підстави для їх такої класифікації:

– ціннісна (морально-правова) взаємодія полягає у суспільно-політичній оцінці того, наскільки система відповідальності відповідає уявленням людини, громади або суспільства в цілому про справедливість – чи не є покарання надмірним чи, навпаки, занадто м'яким, чи не дискримінує воно певні групи, чи забезпечені гідність та рівність відповідних суб'єктів тощо. Наприклад, у юридичній відповідальності закріплюються принципи «не настання відповідальності без вини» (лат. *nulla poena sine culpa*). Має бути орієнтація на фундаментальні конституційні цінності – рівність, гуманізм, пропорційність, верховенство права тощо. У цьому вимірі справедливість має значення насамперед для підтримки довіри до політичної та правової системи;

– нормативна взаємодія полягає у тому, що на стадії створення політичних або правових норм враховується принцип справедливості – встановлення умов, підстав, меж відповідальності таким чином, щоб вони були справедливими, зокрема, принцип індивідуалізації покарання, різноманітність політичних або юридичних санкцій, можливість врахування обставин, які обтяжують чи пом'якшують вину тощо;

– процесуальна взаємодія проявляється у тому, що справедливість має забезпечуватись і в процесуальних гарантіях: змагальність, презумпція невинуватості, право на захист, пропорційність процедури, своєчасність, відкритість. Цей аспект гарантує, що відповідальність не застосовується формально чи свавільно, а через юридично визначену та організаційно забезпечену процедуру, яка відповідає вимогам справедливості;

– правозастосовна форма проявляється в діяльності суду чи інших правозастосовних органів: коли на практиці застосування санкцій чи заходів відповідальності здійснюється з огляду на принципи справедливості (тяжкість правопорушення, особу винного, мотиви правопорушення, його наслідки, обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання);

– реалізаційна форма взаємодії полягає в тому, що після встановлення вини та винесення рішення настає стадія застосування мір відповідальності таким чином, щоб вони були реалізовані з дотриманням права на повагу до гідності, обґрунтовано, без перевищення санкцій, з урахуванням усіх передбачених Конституцією прав винного – тобто реалізація має бути справедливою, зокрема, у випадку позбавлення волі має бути дотримано принцип гуманності щодо умов ув'язнення, передбачено можливість ресоціалізації, амністії чи помилування тощо). Тобто відповідальність має орієнтуватися не лише на каральність, а й передбачати можливість виправлення, заміну альтернативними санкціями, застосування пом'якшення покарання, відновлення справедливості через компенсацію чи реституцію. Водночас справедливе застосування відповідальності має функцію попередження – не стільки жорсткість, скільки передбачуваність, відповідність, щоб система стала дієвим засобом запобігання правопорушенням у майбутньому. До того ж у визначених законом випадках має застосовуватися медіаційний (примирливий) метод – залучення засобів альтернативного вирішення конфліктів, примирення потерпілого і правопорушника, що може підсилити відчуття справедливості та зменшити конфліктність.

Оскільки система видів юридичної відповідальності та процесуального забезпечення їх реалізації в Україні перебувають у процесі реформування, важливим є підвищення її справедливості як ключового елемента легітимності. У цьому контексті принцип справедливості має бути безпосередньо закріплений у Конституції України та законодавстві про окремі види юридичної відповідальності (конституційно-правової, кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та ін.). Адже саме принцип справедливості у доктринальному, нормативному та правореалізаційному вимірах є підґрунтям для побудови правової, соціальної, демократичної держави.

При цьому варто враховувати такі виклики та проблеми у побудові справедливого суспільства та держави: формалізм у застосуванні санкцій без урахування індивідуальних обставин, що на практиці призводить до несправедливості (наприклад, однакове покарання за різні правопорушення або винних різного ступеня небезпеки); процесуальні проблеми у процесі затримання або три-

мання особи під вартою, дотримання процесуальної рівності сторін, недостатній захист прав обвинувачених чи потерпілих, інші дії, які підривають довіру до системи; відсутність прозорості чи доступності даних про застосування відповідальності може підсилювати сприйняття несправедливості; суспільна оцінка яка виявляє невідповідність між уявленнями про справедливість і фактичною системою відповідальності, що може знижувати легітимність правових інститутів тощо.

Отже, одним із напрямів удосконалення інституту юридичної відповідальності у вимірі справедливості є подальше впровадження індивідуалізації санкцій, розвиток альтернативних видів відповідальності, забезпечення належного процесуального захисту, підвищення прозорості правозастосування та стимулювання суспільного діалогу про те, що таке справедливість у політичному дискурсі та конкретному правовому контексті.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо, що співвідношення та взаємодія принципу справедливості та інституту юридичної відповідальності – це одна з центральних проблем сучасної політичної та юридичної теорії і практики. Справедливість визначає ідеальний функціонально-телеологічний орієнтир правової держави, а юридична відповідальність виступає інструментом його реалізації. Зазначені форми і методи взаємодії відповідальності та справедливості дозволяють систематизувати підходи до створення і вдосконалення правової політики щодо протидії правопорушенням. Тобто справедливість і юридична відповідальність перебувають у тісному взаємозв'язку, який проявляється у різних формах і методах політичної та юридичної діяльності. Без справедливості відповідальність втрачає свій моральний зміст і перетворюється на репресивний інструмент, тоді як без відповідальності справедливість залишається лише декларацією. Їх гармонійна взаємодія забезпечує не лише ефективність правового регулювання, а й формує довіру громадян до права та держави загалом.

Для правової системи України це означає: недостатньо лише мати інститут відповідальності – він має бути справедливим, легітимним, ефективним і таким, що відповідає суспільним очікуванням. Лише тоді можна говорити про довіру до права та держави, про дієве запобігання правопорушенням і про реальне забезпечен-

ня балансу між правами та обов'язками суб'єктів політичних та правових відносин.

1. Горбатенко В. П., Тертишник В. М. Справедливість. *Юридична енциклопедія*: в 6 т.: Т. 5: П–С. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. 735 с. 2. Бабич І. Г. Визначення місця принципу справедливості в сучасній системі принципів права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 191-197. 3. Гришук О. В. Ідея справедливості у праві: філософсько-правовий вимір. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2013. Вип. 644. С. 36-39. 4. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6-18. 5. Примак В.Д. Справедливість цивільно-правової відповідальності у співвідношенні з принципами розумності, добросовісності, верховенства права, юридичної рівності та пропорційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2014. № 24. Т. 2. С. 85-89. 6. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> 7. Шелевер Н. В. Принцип справедливості в конституційному праві України: дис. ... докт. юрид. н. Ужгород, 2024. С. 368 с. 8. Шелевер Н.В. Справедливість як принцип юридичної відповідальності. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: матер. XVI міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 квітня 2023 р.)*. Ужгород, 2023. С. 150-152. 9. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини: дис. ... канд. юрид. н. Київ, 2006. 145 с. 10. Іваненко О. В. Справедливість як базовий принцип юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород, 2015. №4. С. 22-25. 11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text 12. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text 13. Оніщенко Н. М. Стаття 24. Конституція України. *Науково-практичний коментар / за заг. ред. Р. О. Стефанчука і О. В. Петришина; Нац. акад. прав. наук України; Конст. Суд України*. Харків: Право, 2024. 1176 с. 14. Олійник О. С. Сутність принципу справедливості за міжнародним кримінальним правом. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 216-220.

References

1. Horbatenko V. P., Tertyshnyk V. M. Spravedlyvist. *Yurydychna entsyklopediia*: v 6 t.: T. 5: P–S. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv: Ukr. entsykl., 2003. 735 c.
2. Babych I. H. Vyznachennia mistisa pryntsyphu spravedlyvosti v suchasni systemi pryntsyphu prava. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2011. S. 191-197.
3. Hryshchuk O. V. Ideia spravedlyvosti u pravi: filosofsko-pravovyi vymir. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Pravoznavstvo. 2013. Vyp. 644. S. 36-39.
4. Koziubra M. Verkhovenstvo prava: ukraïnski realii ta perspektyvy. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 3. S. 6-18.
5. Prymak V.D. Spravedlyvist tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti u spivvidnoshenni z pryntsyptom rozumnosti, dobrosovisnosti, verkhovenstva prava, yurydychnoi rïvnosti ta proporciïnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo. 2014. № 24. T. 2. S. 85-89.
6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 02.11.2004 № 15-рп/2004 u spravi za konstytutsiïnym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiïnosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh m'ïakoho pokarannia). Ofitsiïnyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
7. Shelever N. V. Pryntsyph spravedlyvosti v konstytutsiïnomu pravi Ukrainy : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.02. Uzhhorod, 2024. С. 368 c.
8. Shelever N.V. Spravedlyvist yak pryntsyph yurydychnoi vidpovidalnosti. Zakarpatski pravovi chytannia. *Pravo yak instrument stiïkosti ta rozvytku v umovakh suchasnykh tsyvilizatsiïnykh vyklykiv: materialy KhVI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 27 kvitnia 2023 r.)*. Uzhhorod, 2023. S. 150-152.
9. Basin K. V. Yurydychna vidpovidalnist: pryroda, formy realizatsii ta prava liudyny : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01. Kyiv, 2006. 145 s.
10. Ivanenko O. V. Spravedlyvist yak bazovyi pryntsyph yurydychnoi vidpovidalnosti. *Porivnialno-analitychne pravo*. Uzhhorod, 2015. № 4. S. 22-25.
11. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. Ofitsiïnyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
12. Protokol №7 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. *Ofitsiïnyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text
13. Onishchenko N. M. Stattia 24. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / za zah. red. R. O. Stefanchuka i O. V. Petryshyna ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; Konst. Sud Ukrainy. Kharkiv : Pravo, 2024. 1176 s.
14. Oliinyk O. S. Sutnist pryntsyphu spravedlyvosti za mizhnarodnym kryminalnym pravom. *Pidpriyemnystvo, hospodarstvo i pravo*. 2019. № 9. S. 216-220.

Batania Natalia. Justice and responsibility: conceptual problems of relationship and interaction

The conceptual problems of the relationship and interaction of justice and responsibility are studied. It is noted that the principle of justice of legal responsibility consists in formal equality, respect and protection of human rights

and freedoms, compliance of the institution of legal responsibility with moral norms and values, categories of reasonableness and decency, taking into account the hierarchy of personal, public and state interests. It is a system-forming principle and is enshrined in the Constitution of Ukraine.

It is substantiated that the relationship and interaction between the concepts of justice and responsibility consists in the fact that justice sets the goal and criterion for the application of responsibility, and responsibility itself (both political and legal) is a means for implementing justice in the political field or legal life. In this aspect, justice acts as a value guideline and criterion for establishing the boundaries, forms and content of political or legal responsibility, while the latter is a practical mechanism for implementing justice in a political or legal system. Their systemic interaction ensures a harmonious combination of moral, political and legal principles in the political process and law enforcement activities.

The main forms of interaction between justice and responsibility in the political field or legal life are classified.

It is concluded that since the system of types of legal responsibility and procedural support for their implementation in Ukraine are in the process of reform, it is important to increase its justice as a key element of legitimacy. In this context, the principle of justice should be directly enshrined in the Constitution of Ukraine and legislation on individual types of legal responsibility (constitutional, criminal, administrative, civil, etc.). After all, it is the principle of justice in the doctrinal, normative and law-enforcement dimensions that is the basis for building a legal, social, democratic state.

Key words: justice, responsibility, principle of justice, legal responsibility, political responsibility, fair society, constitutional values.